

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

КОСЦОВА ІРИНА ПЕТРІВНА

УДК 340.13

СИСТЕМНЕ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького

Науковий керівник

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений діяч науки і техніки України

Шутак Ілля Дмитрович,

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького,
професор кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент

Косович Віталій Мирославович,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри теорії та філософії права;

кандидат юридичних наук, доцент

Легін Людмила Михайлівна,

Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 3

Захист відбудеться «3» березня 2017 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «30» січня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.В. Зварич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На даному етапі розробка парадигми системного тлумачення норм права визнається однією з важливих і актуальних завдань теорії права. Загальнотеоретичні основи системності, системна ментальність, здатність до систематизації та володіння системним аналізом все частіше стають необхідними професійними якостями суддів. Невід'ємною якістю суддів є орієнтування в системі норм права, інтерпретування та застосування до конкретної судової справи загальних правових приписів, без очікування їх казуїстичного деталізування в законодавстві.

Найважливішою сходинкою правозастосування в Україні є судова практика з вирішення конкретних юридичних справ. Тому питання судового системного тлумачення норм права має значення як у загальнотеоретичному сенсі, так і в практичній юридичній діяльності. Професіоналізм і його безперервне вдосконалення є одним зі стратегічних завдань розвитку судової влади України. Методику тлумачення законодавства як предмет спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді включено до Стратегії розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 рр.

Сучасні методи пізнання права орієнтовані на плюралізм думок, безперервний пошуковий характер і свободу наукової ініціативи. Потреба поглибленого дослідження такого складного соціального феномена як право сьогодні змушує правознавців все активніше звертатися до розробки питань тлумачення у сфері правових понять, з'ясування змісту норм права, вдосконалення юридичної термінології. Методологічна розробка питань тлумачення норм права дозволяє інтегрувати різні способи інтерпретації як реального феномену теоретичного мислення і систематизувати знання про нього.

Тлумачення норм права – це модель мислення, за допомогою якої досягається правильне значення нормативно-правових актів і подолання правових розбіжностей. У зв'язку з цим необхідно з загальнотеоретичних позицій розглянути тлумачення норм права як системне явище, уточнити саме поняття «судове системне тлумачення», визначити його функціональне призначення у праві, а також виявити його характерні риси та ознаки. Все це дозволить поповнити арсенал теоретичних розробок, що знаходяться на стику теорії права та галузевих юридичних наук.

Попри те, що на монографічному рівні теорією права дано визначення системного тлумачення та розроблено його характерні ознаки, загальні особливості, принципи, функції та способи системного тлумачення норм права, зокрема в судовому правозастосуванні, все ще залишаються мало розробленими питаннями. Опрацювання зазначених питань сприятиме переоцінці ролі системного тлумачення як способу подолання розбіжностей і колізій у праві. Потреба вдосконалення сучасного поняттєвого апарату теоретико-правової науки істотно впливає на актуальність дисертації.

Ступінь розробленості теми наукового дослідження. Питання тлумачення норм права завжди звертали на себе увагу вчених. Спосіб системного тлумачення норм права в контексті загальної теорії права розглянули сучасні представники галузевих правових дисциплін С. Алексєєв, П. Анохін, В. Бабаєв, О. Балинська, Ж.-

Л. Бержель, Г. Борисов, І. Григор'єва, В. Жимиров, О. Зайчук, В. Карташов, М. Кельман, Н. Оніщенко, А. Малько, Н. Матузов, В. Нерсисянц, Р. Ромашов, В. Сирих, О. Скакун, В. Толстик та ін.

Окремі питання застосування і тлумачення понять досліджувалися в працях: О. Костенко, К. Лановенко, Т. Соловйова, І. Тітко, Ю. Хім'як, Л. Чулінди, В. Яворської та ін.

До питань юридичної техніки тлумачення норм права зверталися закордонні та українські дослідники, зокрема С. Болдирев, С. Голенок, Т. Кашаніна, Я. Колоколов, А. Мережко, В. Обухов, І. Онищук, В. Сальников, Ю. Солонін, В. Суслов, Ю. Тіхоміров, Л. Харитонов, А. Шмагін, І. Шутак та ін.

Питання, що торкаються предмета нашого дослідження, знайшли відображення в працях таких вчених, як: І. Блауберг, Н. Вопленко, А. Гермашев, В. Гончаров, В. Горбалінський, С. Гурак, Т. Долголенко, Т. Дружиніна-Сендецька, Т. Дудаш, В. Єрмак, А. Єзеров, О. Єльчієва, А. Зубенко, О. Кадикало, О. Капліна, О. Кириченко, М. Козюбра, Т. Коломоєць, І. Корейба, М. Котенко, Т. Коханюк, Н. Крестовська, А. Мазниця, В. Малента, А. Манукян, С. Нарикова, Є. Николайчук, Д. Патерсон, С. Прийма, А. Пухтецька, В. Садовський, Ю. Сурмін, А. Хол, Р. Фейджин, Е. Юдін та ін.

Крім того, питання тлумачення у філософських працях висвітлювали А. Бернюков, Л. Берталанфі, В. Бігун, Х.-Г. Гадамер, Ж. Бодріяр, Ж. Карбоньє, Д. Керімов, Ю. Лобода, В. Лекторський, В. Малахов, Н. Малиновська, Ю. Петров, А. Птушенко, С. Рабінович, П. Рикьор, А. Спиркін, В. Суслов, В. Тьохтін, Ф. Шлеєрмахер та ін.

Питання правового мислення та логіки тлумачення норм права досліджували Є. Іванов, Ю. Неділько, А. Сафонов, Т. Сендецька, М. Тода, В. Швирьов, Е. Шуфорд, М. Зелінський та ін.

Окремі теоретико-практичні аспекти тлумачення норм права висвітлені в працях фахівців з юридичної техніки В. Баранов, Н. Власенко, М. Давидова, П. Рабінович, С. Саєнко, І. Самсін, А. Слесарев, М. Смокович, В. Сорокин та ін.

Питання про акти тлумачення, у тому числі юридичної мови та письма розглядали А. Александров, В. Ватрас, А. Івін, М. Кострова, Н. Лепіш, Р. Куйбіда, А. Мережко, Д. Монастирський, А. Нелюба, І. Онищук, В. Рогожа, О. Сироїд, Р. Стефанчук та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено в контексті науково-дослідної роботи Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького за напрямом «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342).

Мета і завдання дослідження. *Мета роботи* – здійснити комплексний аналіз теоретичних і практичних питань системного судового тлумачення норм права.

Для реалізації поставленої мети було сформульовано такі *завдання*:

– дослідити сутність тлумачення норм права з позицій класичної та інноваційної методології;

- узагальнити наявний теоретичний та емпіричний матеріал за темою системного тлумачення норм права, враховуючи сучасні тенденції розвитку українського суспільства та держави;

- інтегрувати наукові погляди на поняття судового системного тлумачення норм права та запропонувати авторську дефініцію;

- здійснити аналіз принципів судового системного тлумачення норм права;

- розкрити зміст функцій судового системного тлумачення норм права;

- визначити лінгвістичні та логічні засади системного тлумачення норм права в судовому правозастосуванні;

- розглянути основні тенденції застосування судового системного тлумачення норм права;

- систематизувати підходи та розробити рекомендації щодо вдосконалення судового системного тлумачення норм права.

Об'єкт дослідження – системне тлумачення норм права та принцип верховенства права в регулюванні суспільних відносин.

Предмет дослідження – судове системне тлумачення норм права.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали положення діалектичного методу пізнання, які використовувались разом із загальнонауковими методами: формально-логічним, історичним, нормативно-правовим та порівняльно-правовим аналізом (підрозділи 1.1, 1.2, 2.4), та спеціальними методами: системного та структурно-функціонального аналізу, конкретно-соціологічного, статистичного (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2).

За допомогою діалектичного методу всебічно досліджено поняття, принципи, функції, судового системного тлумачення норм права та його взаємозв'язок з матеріальними й культурно-моральними аспектами (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3).

За допомогою формально-логічного методу проведено опрацювання літературних джерел, встановлено взаємозв'язок між системним тлумаченням норм права та правовим мисленням, проаналізовано характерні ознаки системного тлумачення норм права (підрозділи 1.1, 3.4). Розкриття принципів судового системного тлумачення норм права та змісту функцій судового системного тлумачення норм права здійснено внаслідок застосування методу системного та структурно-функціонального аналізу (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 2.4).

Аналіз текстів НПА, роз'яснення їхнього внутрішнього змісту здійснено за допомогою використання основ герменевтики як філософсько-методологічної теорії розуміння і тлумачення (інтерпретації) тексту (підрозділи 2.1, 3.2, 3.4). Внаслідок використання формально-юридичного (юридико-технічного) методу сформульовано дефініцію поняття «судове системне тлумачення норм права», логічно та несуперечливо викладено текст дисертації (підрозділи 1.2, 3.1, 3.3).

За допомогою методу семантичного тлумачення визначено зміст поняття «судове системне тлумачення» (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1). На основі структурного аналізу виявлено системні зв'язки між нормами права (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів. Дане дослідження є одним з перших комплексних робіт у науці теорії держави і права, в якій предметом дослідження виступають теоретичні та практичні аспекти методу системного тлумачення норм

права в судовому процесі. Пропонується нова дефініція терміну «метод системного тлумачення»; показано своєрідність інтерпретаційного мислення, здатного впливати на процес системного тлумачення норм права.

Елементи наукової новизни містяться в положеннях, висновках та рекомендаціях, наведених у роботі, зокрема:

уперше:

- критично проаналізовано особливості способу системного тлумачення норм права в судовому правозастосуванні;
- показано своєрідність інтерпретаційного мислення, здатного впливати на процес судового системного тлумачення;
- піддані аналізу типові риси способу системного тлумачення норм права;
- проведено оцінку особливостей принципів системного тлумачення норм права в судовому правозастосуванні;
- здійснено оціночний аналіз основних цілей системного тлумачення норм права з позицій інноваційних дослідницьких прийомів і засобів (аксіологічного підходу, методу герменевтики, принципів синергетики, структурно-функціонального аналізу);
- сформовано дефініцію судового системного тлумачення норм права як способу з'ясування сенсу та встановлення змісту норм права судами загальної юрисдикції та судом конституційної юрисдикції з метою правильного й однакового застосування НПА;

удосконалено:

- комплекс сутнісних ознак способу судового системного тлумачення: це процес мислення у правовій сфері; це особливий вид інтелектуально-вольової діяльності; охоплює весь механізм правового регулювання в рамках застосування та реалізації норм права; в його основі лежить така властивість права як системність; джерелами системного тлумачення норм права є НПА та акти індивідуального регулювання; ґрунтується на використанні сукупності прийомів, у основі яких лежать конкретні принципи тлумачення;
- положення про процес системного тлумачення норм права як інтелектуально-вольову діяльність, під час якої суб'єкт тлумачення, урахувавши структурні та функціональні зв'язки норм права, послідовно вдається до використання певного прийому або комплексу прийомів, які, у свою чергу, можуть становити окремі способи тлумачення норм права;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування щодо теоретично виправданого застосування окремих прийомів лінгвістичного та логічного способів тлумачення як окремих елементів методу системного тлумачення норм права;
- твердження про те, що більшість прийомів тлумачення не мають самостійного значення і є частиною таких самостійних способів тлумачення як граматичний, логічний, системний. Вказані методи, водночас, утворюють складну систему, в рамках якої існує діалектичний зв'язок окремих способів тлумачення, обумовлений циклічністю і багаторівневістю прийомів викладу правового тексту;

– класифікація принципів методу системного тлумачення норм права, а саме: 1) загальні – верховенства права, законності, логічної визначеності, об'єктивності, всебічності, наукової обґрунтованості, доцільності, активного творчого відображення практики, конкретності істини, відтворюваності результатів, вірогідності, ефективності, довіри; 2) спеціальні: системності, взаємозв'язку норм права, послідовності, пріоритетності та повноти; герменевтичні принципи; принцип неприпустимості розширювального тлумачення винятків, вичерпних переліків тощо; переваги спеціального закону перед загальними (*lex specialis derogat legi generali*); переваги пізніше виданого закону перед раніше виданим законом (*lex posterior derogat legi priori*); пріоритету при правозастосуванні актів вищої юридичної сили («*lex superior derogat inferiori*»);

– питання взаємозв'язку ефективності способу системного тлумачення норм права з його функціональною спрямованістю в праві.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні феномену системного тлумачення норм права, виявлення його ролі в судовому правозастосуванні. Висновки, сформульовані в роботі, впливають на розвиток та доповнення положень окремих розділів теорії держави і права, галузевих юридичних наук. Наукові розробки судового системного тлумачення сприятимуть більш ефективному використанню регулятивного й охоронного потенціалу сучасного права. Результати, отримані в процесі наукового дослідження, виявляють особливості застосування системної методології щодо дослідження правових явищ у цілому.

Практичне значення одержаних результатів визначається тими положеннями, які направлені на використання прийомів системного тлумачення. Сформовано рекомендації щодо закріплення в НПА методики судового системного тлумачення.

Положення, сформульовані автором, можуть бути використані в подальших теоретичних та галузевих дослідженнях судового системного тлумачення норм права, зокрема в:

– *науково-дослідній роботі* – для поглиблення знань про спосіб судового системного тлумачення норм права як змістовної частини судового процесу, розвитку умов ефективного функціонування і досліджуваного феномена; концепцій теоретичного правознавства;

– *правозастосовній сфері*, зокрема в судовій практиці – для здійснення офіційного юридичного тлумачення судами загальної юрисдикції та судом конституційної юрисдикції;

– *правовиховній сфері* – з метою підвищення рівня правової культури, правосвідомості населення;

– *навчальному процесі* – для вдосконалення проведення занять з навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Історія вчень про державу й право», «Філософія права», «Юридична техніка», а також у роботі круглих столів, при написанні студентами рефератів, доповідей, курсових і кваліфікаційних робіт.

Окрім того, теоретичні та практичні напрацювання за темою дисертації використовуються у навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» (акт впровадження від 06 травня 2016 р.); Міжнародного гуманітарного університету (акт впровадження від 17 травня 2016 р.), а також у

практиці з розгляду справ адміністративної юрисдикції Одеського апеляційного адміністративного суду (довідка про впровадження від 08 вересня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Усі теоретичні висновки та практичні рекомендації дослідження сформульовано особисто на основі авторського переосмислення питання способу системного тлумачення норм права.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи обговорювалися та одержали схвалення на розширеному засіданні кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького (протокол № 3 від 27 жовтня 2016 р.). Отримані узагальнення та висновки апробовано під час виступів на науково-практичних заходах, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграція Молдови и Украины в Европейский Союз: правовой аспект» (6–7 листопада 2015 р., м. Кишинів, Республіка Молдова); Міжнародній науково-практичній конференції «Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov» (27-28 novembra 2015 r., Bratislava, Slovenská republika); Науково-практичній Інтернет-конференції «Правове регулювання суспільства та проблеми теорії держави і права» (7–12 грудня 2015 р., м. Івано-Франківськ); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти» (11–12 березня 2016 р., м. Івано-Франківськ); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування» (24–25 листопада 2016 р., м. Львів).

Публікації. Основні теоретичні положення та практичні рекомендації дисертації відображено в 11 наукових авторських публікаціях, серед яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в закордонному виданні та 5 публікацій у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Відповідно до мети, завдань і предмета дослідження робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 10 – підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг праці становить 218 сторінок, з них 180 – основний текст, 31 – список використаних джерел (283 найменування) і 7 – додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; зазначено про її наукову розробленість; визначено його мету і завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про їхню апробацію та опублікування.

Розділ 1 «Доктринальні аспекти системного тлумачення норм права» розкриває стан наукового вивчення системного тлумачення норм права, сутність тлумачення норм права з позицій класичної та інноваційної методології. Висвітлено питання про системність права: онтологічний, гносеологічний та методологічний підходи.

У підрозділі 1.1 «Стан наукового вивчення системного тлумачення норм права» здійснено аналіз джерел за темою дослідження. З огляду на стан вітчизняного наукового доробку в сфері методології системного тлумачення норм права можна стверджувати, що сучасні потреби в таких дослідженнях не задоволені. Досі не існує навіть єдиної позиції щодо класифікації способів тлумачення норм права. До найбільш актуальних питань належать: співвідношення тлумачення норм права і правотворчості, теоретико-практичні аспекти судового тлумачення норм права; питання дивергенції історичної та юридичної герменевтики; методологічні передумови використання системного методу тлумачення норм права; доктринальні аспекти тлумачення норм права; теоретичні принципи лінгво-логічного тлумачення в процесі судового правозастосування та ін.

Бракує фундаментальних праць з питань системного тлумачення норм права в судовому правозастосуванні. Суддя не тільки уповноважений тлумачити закон, але й має обов'язок сприяти юридичній визначеності для забезпечення високоякісної судової системи, здійснювати тлумачення у спосіб, який забезпечує пріоритет прав людини.

У підрозділі 1.2 «Сутність тлумачення норм права з позицій класичної та інноваційної методології» з'ясовано наявність потреби подолання сучасною теорією права методологічного монізму та розширення методологічних меж вітчизняної юриспруденції. Замкнутість перетворює теорію права в догму, яка не спроможна ефективно забезпечувати соціальну практику та освоювати нові правові реалії. Крайністю сучасної методології права є спроба еkleктичного об'єднання методів інших наук, що призводить до розмивання предмета права. Залучення значної кількості методів в правове поле загрожує девальвацією ієрархічної системи правових цінностей. Різноманіття підходів до даного питання показує об'єктивну потребу в зміні, розвитку методології права. Дослідницький арсенал юриспруденції необхідно поповнити способами і засобами, зумовленими характером і цілями юридичної дослідження.

В рамках класичної методології пізнання права процес тлумачення визначається як пізнавальна діяльність, спрямована на виявлення сенсу правового припису, закріпленого у правовій нормі. Пізнання являє собою рух від зовнішніх форм вираження до змісту, від різноманітних проявів до цілісної і стійкої сутності правового припису.

Сучасна методологія розглядає будь-які правові явища, категорії і процеси не з позицій об'єктивної реальності, а з позицій їх суб'єктивної детермінації. Таким чином, тлумачення права представляється як процес становлення сутності права. Завдання суб'єкта тлумачення – визначити суть норми права під час аналізу тексту закону. Суб'єкт тлумачення включений в процес, визначає етапи його реалізації, обирає способи, прийоми та методи дослідження.

У підрозділі 1.3 «Системність права: онтологічний, гносеологічний та методологічний підходи» зауважено, що з точки зору онтологічного підходу «система» – сукупність об'єктів та властивостей, що становить фрагменти матеріального світу. Недолік онтологічного підходу до розуміння системності полягає в ототожненні системи з об'єктом або просто з фрагментом навколишньої

дійсності. Безліч проявів кожного такого фрагмента визначає безліч підходів до його пізнання, у зв'язку з чим, неможливо конкретизувати взаємодії цього фрагмента з іншими, оскільки не можна вірогідно визначити, які саме властивості цього фрагмента перебувають у взаємозв'язку з іншими фрагментами. Онтологічний підхід не дає методології дослідження, тому розуміння системи тільки з точки зору онтологічного підходу є неповним.

Гносеологічний підхід до розуміння системності полягає у виробленні основних вимог до системності знання: цілісності побудованого знання; повноти вихідних підстав; виводимість знань. Вивчення поняття «система» пов'язане з трактуванням системності наукового знання та розробкою понять «закономірність» і «закон» наукового знання. Ідеального визначення поняття «система» за допомогою гносеологічного та онтологічного підходів сформувавати не можна. Подання знання про навколишню дійсність у вигляді системи було б способом кінцевого подання нескінченних об'єктів.

Згідно з методологічним підходом системність – це метод пізнання навколишнього світу. Методологічна функція системності полягає в тому, що системність в пізнавальному процесі функціонує як принцип, метод і теорія.

Розділ 2 «Загальнотеоретична характеристика судового системного тлумачення норм права» містить загальнотеоретичну характеристику судового системного тлумачення норм права. Висвітлено питання про поняття, принципи, функції та акти судового тлумачення норм права.

У підрозділі 2.1 *«Поняття судового системного тлумачення норм права»* сформовано визначення судового системного тлумачення норм права як спосіб з'ясування сенсу та встановлення змісту норм права судами загальної юрисдикції та судом конституційної юрисдикції з метою правильного й однакового застосування НПА. Судове системне тлумачення норм права має офіційний та обов'язковий характер, здійснюється на основі знань про логічні зв'язки з іншими нормами системи права, галузей та інститутів права, об'єктивації результату пізнавального процесу.

Спосіб системного тлумачення норм права – один з найважливіших напрямків пізнання окремих категорій і понять права (норм-принципів, оцінних понять тощо). В рамках даного напрямку інше бачення набуває пошук оптимальної моделі механізму правового регулювання суспільних відносин. З'ясування змісту конкретної норми в рамках системного методу тлумачення відбувається шляхом ретельного розгляду системних зв'язків між нормативно-правовими приписами, які містять елемент норми права. Такі приписи можуть розташовуватися в декількох нормативно-правових актах, що значно ускладнює процес системного аналізу в ході тлумачення конкретних норм права.

У підрозділі 2.2 *«Принципи судового системного тлумачення норм права»* з'ясовано, що в основу принципів системного тлумачення норм права покладено комплекс системних принципів: цілепокладання; зворотного зв'язку; цілеспрямованості; толерантності; оптимальної різноманітності; емерджентності; узгодження; причинності; детермінізму; «чорного ящика»; різноманіття; ентропії;

розвитку; агонії; нелінійності; оптимальної ефективності; повноти зв'язків; якості; відносної випадковості; оптимальності; асиметрії.

Перший принцип системного підходу полягає в тому, що практично будь-який об'єкт може бути розглянутий у якості системи. Другий принцип заснований на наявності прямих і зворотних зв'язків досліджуваної системи. Вказаний принцип називають принципом загального зв'язку. Третій принцип полягає у здатності кожної системи включати в себе сукупність елементів, одночасно виступаючи елементом більш складної системи. Відповідно, кожен об'єкт може бути досліджений не тільки як ціле, що складається з частин, але й як система, яка складається з елементів.

В основі четвертого принципу лежить правило, згідно з яким властивості системи не тотожні сумі властивостей її елементів. Це необхідно враховувати при застосуванні системного способу тлумачення норм права. Одна юридична норма сама по собі, без урахування багатьох інших норм, не відіграватиме самостійної ролі, її неможливо буде застосувати.

Наступний принцип системного аналізу безпосередньо пов'язаний з попереднім і полягає в тому, що цілі окремих елементів, навіть якщо вони є самостійними підсистемами складнішої системи, не повинні суперечити цілям даної системи.

Нарешті, важливим принципом системного підходу є ефективність системи. Можемо говорити про ефективність норм права лише в тому разі, якщо всі норми знаходять своє правильне застосування, між ними немає розбіжностей та вчасно усуваються прогалини, які виникають у силу мінливих суспільних відносин.

У підрозділі 2.3 «Функції судового системного тлумачення норм права» встановлено, що функції системного методу тлумачення норм права – специфічний результат впливу його прийомів і методів на норми права.

Основне функціональне призначення системного методу тлумачення проявляється в низці конкретних функцій: регулятивній, охоронній, системоутворювальній, аксіологічній, гносеологічній, дидактико-методологічній, прогностичній. Дослідження регулятивної функції системного тлумачення дозволяє провести належну оцінку більшості питань, які закономірно постають при дослідженні складного процесу пізнання правової дійсності. Охоронну функцію системного методу тлумачення визначають як напрямок юридичного впливу його прийомів і способів, які спрямовані на приведення в колишній нормальний стан суспільних відносин, запобігання й усунення небезпеки для правопорядку в цілому.

Аксіологічна функція системного тлумачення полягає у виявленні та характеристиці ідейно-мотиваційного аспекту норми, яка інтерпретується. Під час системного тлумачення норми права проходять через «фільтр» правосвідомості інтерпретатора.

Гносеологічна функція системного методу тлумачення має доктринальну та практичну цінність. Пізнавальна цінність системного методу полягає в можливості поєднання об'єктивних і суб'єктивних компонентів у його змісті. Дидактико-методологічна функція системного тлумачення, полягає у демонстрації складності, ієрархічності, суперечливості та динамізму засвоєння й тлумачення норм права. Прогностична функція системності реалізується завдяки теорії еволюції систем, що проходять загальні етапи розвитку. Збирається інформація про феномени, які не

існують у даний момент, але виникнуть завдяки просторово-тимчасовому розвитку правової системи.

У підрозділі 2.4 «Акти судового тлумачення норм права» показано, що акти тлумачення є невід'ємним нормативним елементом правозахисного механізму, оскільки не втрачають своє значення за межами розглянутої справи. Принцип верховенства права як один з основних в українській правовій системі поширюється на всі види державної діяльності, включаючи і судове тлумачення права.

Першочергове забезпечення прав і свобод людини і громадянина є домінантою інтерпретаційного процесу. Передусім, це стосується випадків, коли текст нормативно-правового акта (договору чи іншого джерела права) допускає різні варіанти тлумачення. Суд повинен виходити з того тлумачення, яке найбільшою мірою сприяє захисту прав і свобод людини.

Розділ 3 «Способи судового системного тлумачення норм права» охоплює питання про способи виявлення системних зв'язків норм права. Особливу увагу присвячено лінгвістичному та логічному способу системного тлумачення норм права.

У підрозділі 3.1 «Способи виявлення системних зв'язків норм права» показано, що основну роль під час системного тлумачення норм права відіграють правила та способи юридичної техніки. Встановлено, що більшість виокремлених в юридичній літературі прийомів тлумачення не мають самостійного значення і є частиною таких самостійних способів тлумачення як граматичний, логічний, системний. Способи тлумачення норм права утворюють складну систему, в рамках якої існує діалектичний зв'язок окремих способів тлумачення. Така система обумовлена циклічністю і багаторівневістю прийомів викладу правового тексту.

Прийоми тлумачення відіграють допоміжну роль та відносяться до пізнавальних (порівняння, аналогія, виведення одних знань з інших, логічне перетворення), а також до розумових операцій (реконструювання, конкретизація, доказ і спростування тез тощо). Логічний спосіб тлумачення часто визначають як розумовий процес, спрямований на встановлення змісту нормативно-правового акта, в ході якого інтерпретатор використовує різні прийоми формальної логіки. До основних способів системного тлумачення норм права відносяться: лінгвістичний (філологічний), логічний, систематичний, спеціально-юридичний, історико-політичний і функціональний, юридико-історичний, історичний, юридико-термінологічний (спеціально-юридичний), функціональний, телеологічний (цільовий).

У підрозділі 3.2 «Лінгвістичний спосіб системного тлумачення норм права» встановлено, що лінгвістичний спосіб тлумачення складається з таких стадій: 1) з'ясування значення окремих слів (наприклад, вбивство – це позбавлення людини життя, а не моральне вбивство, не приниження її гідності та честі); 2) здійснення граматичного розбору речення (заподіяння шкоди в разі недбалства карається лише тоді, коли вона має суттєвий характер); 3) встановлення зв'язків слів у реченні (наприклад, роз'яснюється, чи карається заподіяння шкоди особистості й (або) майну); 4) визначення структури речення та ролі знаків пунктуації.

У підрозділі 3.3 «Логічний спосіб системного тлумачення норм права» показано, що логічний спосіб системного тлумачення – сукупність логічних прийомів, за

допомогою яких стає можливим дослідити поняття та логічні зв'язки між ними. За допомогою логічного способу тлумачення з'ясовують зміст норми права шляхом зіставлення її змісту з іншими нормами галузі права. Використовуються логічні прийоми, які можна назвати однотипними. Логічні прийоми базуються на даних лише однієї галузі знань – логіки.

Змішування способів тлумачення не відбудеться тоді, коли буде чітко визначений предмет дослідження за допомогою тих прийомів, які складають певний спосіб тлумачення. Специфіка логічного способу тлумачення полягає в предметі дослідження. Поняття, судження та умовивід як основні логічні форми мислення визначають «морфологію логічних форм». Логічні форми не відокремлені від предметного змісту. Логіка не іманентна площині розуміння.

ВИСНОВКИ

Розроблені наукові положення й одержані результати роботи сукупно вирішують актуальне наукове завдання, яке полягало в комплексному аналізі теоретичних і практичних питань системного судового тлумачення норм права.

1. Дослідження сутності тлумачення норм права з позицій класичної та інноваційної методології показало, що методологія дослідження процесу тлумачення права може бути визначена на підставах класичних типів праворозуміння та з позицій інтегративних концепцій. При цьому в рамках класичних типів – природно-правового та позитивістського, за умови їх непротиставлення, конструкція «тлумачення права» розглядається з точки зору діалектичних пар «зміст і форма» та «сутність і явище». Очевидно, що в рамках теорії права ці питання не є новими, але разом з тим вони дозволяють більш повно визначити, що виступає в якості об'єкта тлумачення права, на що спрямований процес пізнання суб'єкта тлумачення з точки зору класичної методології праворозуміння.

Основними причинами системного тлумачення є системність права, відсилання до інших норм і смислові зв'язки з іншими нормами. Норми права регулюють суспільні відносини у певній сукупності, між ними існують певні зв'язки, які впливають з їх спеціалізації. Нерідко зміст конкретної норми права залежить від інших норм. Останні, в свою чергу, можуть розширювати чи звужувати зміст тлумаченої норми права.

Весь процес тлумачення права класичною методологією розглядається в русі від форми до змісту, від явищ до сутності. Класична методологія визнає об'єктивну сутність права, відносно якої можна будувати різні стратегії її пізнання. Тлумаченню підлягають: правило поведінки, закріплене в її текстуальній формі; суть волевиявлення уповноваженого суб'єкта правотворчої діяльності; логіка суспільних відносин, відображена в правилі поведінки.

Першим етапом на шляху до формулювання правила поведінки є визначення норми права як об'єкта тлумачення. Відтак, потребують розширення прийоми та способи визначення природи тлумачення, основних категорій юриспруденції та правових конструкцій з позицій сучасної методології. Доцільно відмовитись від визнання об'єктивного існування сенсу права, оскільки зміст юридичних конструкцій

не показує «об'єктивну реальність», а народжується зі співвідношення з іншими текстовими структурами, в результаті тлумачення.

Класичні методи дослідження правової дійсності – формально-юридичний та діалектичний, визнають об'єктивний характер права, його абсолютні підстави. Виходячи з цих позицій, перебіг тлумачення права являє собою процес виявлення об'єктивного змісту правового припису через аналіз його текстуального виразу. При цьому суть правового припису приймається за абсолют, який і можливо, і потрібно знайти. З іншого боку, з позицій сучасних методів пізнання права, його об'єктивний характер – ілюзія, і тлумачення не в змозі знайти та розкрити її об'єктивну сутність. Саме ж тлумачення є засобом визначення, формування правової сутності. З точки зору пошуку сутності права дані методології дійсно є антагоністичними, а тому знайти компроміс між ними не видається можливим.

2. Під час узагальнення наявного теоретичного та емпіричного матеріалу за темою системного судового тлумачення норм права, враховуючи сучасні тенденції розвитку українського суспільства та держави, автор дійшов висновку, що судове системне тлумачення необхідно відрізнити від комплексного використання декількох або всіх можливих способів тлумачення. Якщо Конституційний Суд вдається до логічного та лінгвістичного способів тлумачення, можна стверджувати про їх системне застосування. Системний спосіб тлумачення може й не використовуватися в інтерпретаційному процесі.

Комплексне тлумачення – це використання декількох або всіх можливих способів тлумачення в процесі з'ясування змісту норм права.

Джерелом судового системного тлумачення є тільки НПА, бо аналіз здійснюється на рівні норм права. Суб'єкти тлумачення не можуть, приміром, витлумачити норму, керуючись положеннями юридичних словників чи енциклопедій. Інакше не реалізується з'ясування змісту норми в розумінні її правотворцем.

За своєю гносеологічною природою системне тлумачення норм права не відноситься до емпіричних досліджень. Акти тлумачення (нормативні й казуальні) не є джерелом права, бо в них не формується нове правове положення. Тлумачення норм права не розширюється до процесу створення НПА або надання йому нового сенсу. Його безпосередньою метою є встановлення змісту конкретної норми права на основі послідовного використання структурно-функціональних зв'язків норм права. На основі чого уможлиблюється розкриття закономірностей правового регулювання суспільних відносин.

3. Внаслідок інтегрування наукових поглядів з'ясовано, що визначення поняття системного судового тлумачення норм права пов'язане з подоланням методологічного монізму та залученням в якості допустимих інноваційних дослідницьких прийомів і засобів (аксіологічного підходу, методів герменевтики, принципів синергетики, структурно-функціонального аналізу). Виокремлено два підходи до визначення цілей системного тлумачення норм права: 1) віднайдення істинного сенсу та логіки правового припису; 2) виявлення волі законодавця. За допомогою сукупного аналізу даних підходів дисертант робить висновок про те, що необхідно враховувати волю законодавця внаслідок дослідження юридичного тексту.

З причини неясності буквального сенсу правового припису досліджується його «дух».

В рамках системного тлумачення норм права предметом дослідження виступають форми вираження права. Зовнішньою формою є НПА, що перебуває в певних системних зв'язках з іншими джерелами права. Норма права як внутрішня форма є системним правовим явищем. Системність – це узагальнююче родові поняття, похідне від «системи» та позначає те, що відноситься до системи, тобто об'єктів разом з відносинами між об'єктами й між їхніми властивостями, водночас і те, що є системою.

При цьому створюється враження, що ті вчені, які вже усвідомили потребу в системному підході, намагаються сформулювати свої власні системні поняття. Правова система показує всі процеси, пов'язані з соціальним прогресом, формуванням правової свідомості та правової культури, які відбуваються в сучасному суспільстві. У зв'язку з цим виникає гостра потреба свідомого регулювання зазначених процесів з метою досягнення правової стабільності. Очевидно, що таке регулювання неможливе без чіткого та однакового розуміння феномена «системність права», «правова система», «системний метод» та процесів, які протікають в ній.

Таким чином, запропоновано авторську дефініцію, згідно з якою судове системне тлумачення норм права – це спосіб з'ясування сенсу та встановлення змісту норм права судами загальної юрисдикції та судом конституційної юрисдикції з метою правильного й однакового застосування НПА.

4. Принципи тлумачення норм права мають фундаментальне значення для встановлення дійсного змісту норм права. Принципи є іманентно властивими правовій системі незаперечними вимогами. Верховенство права є базовим принципом судового системного тлумачення норм права. Принцип верховенства права скеровує судочинство на досягнення справедливості та надання ефективного захисту, зростання довіри до суду. Судовий процес і результат судочинства повинні бути справедливими. Принцип верховенства права не може оправдовувати зловживання та суддівське свавілля.

У сучасному світі визначальний вплив на тлумачення сенсу норм внутрішнього права також мають загальновизнані світовою спільнотою принципи гуманності, поваги до прав людини та справедливості. Вказані принципи діють завдяки конституційним і міжнародно-правовим механізмам. В основі судового системного способу тлумачення норм права лежать такі принципи пізнання, як: об'єктивності, пізнаваності, активного творчого відображення практики, конкретності істини, відтворюваності результатів, вірогідності, ефективності, довіри, системності.

Фундаментальними для судового системного тлумачення є принципи: взаємозв'язку норм права, послідовності, пріоритетності та повноти.

Загальними вимогами побудови та функціонування судового системного тлумачення норм права є: 1) принцип системності: будь-який об'єкт правової дійсності розглядається у якості системи (норма права, правовий інститут, підгалузь і галузь права, а також стаття НПА, інститут законодавства, підгалузь і галузь законодавства тощо); 2) принцип загального зв'язку: виявлення прямих і зворотних,

внутрішніх і зовнішніх зв'язків між елементами системи норм права; 3) принцип дослідження об'єкта як цілого, що складається з частин і, як системи, яка складається з елементів; 4) принцип нетотожності властивостей системи сумі властивостей її елементів: одна норма права сама по собі, без урахування багатьох інших норм, не відіграє самостійної ролі, її неможливо застосувати.

Напрямами діяльності правозастосовувача, законодавця або іншого суб'єкта правових відносин, у рамках системного підходу є: 1) системно-елементарний (системно-компонентний): дослідження елементів, з яких будується система; норми права, розглядаються як компоненти, взаємозв'язок яких забезпечує цілісність інших систем, інститутів, галузей права, власне системи права; 2) системно-структурний: дослідження внутрішньої організації системи, зовнішніх зв'язків та взаємодії елементів системи; вивчення поведінки системи в цілому, обумовленої властивостями її структурних компонентів.

До комплексу системних принципів належать: постановки цілі системи; вироблення програми досягнення цілі; зворотного зв'язку; цілеспрямованості; толерантності; оптимальної різноманітності; емерджентності; узгодження; причинності; детермінізму; «чорного ящика»; різноманіття; ентропії; розвитку; принцип агонії; нелінійності; оптимальної ефективності; повноти зв'язків; квалітету; відносної випадковості; оптимальності; принцип асиметрії.

5. Тлумачення норм права – це їх інтерпретація з точки зору дихотомії «право – факт», тобто потреб юридичної оцінки конкретних фактичних випадків. Взаємодія структурних і функціональних зв'язків судового системного тлумачення призводить до інтегративного розуміння в аспектах системності та змістовності. Ігнорування функціональних зв'язків норм права призводить до неправильного розуміння змісту тлумачених норм.

Судове системне тлумачення кожної норми права повинно здійснюватися виходячи з її інтерпретації в якості окремого елемента єдиної системи галузей права, а також виявлення їх взаємозв'язків.

Призначення, яке проявляється у фактичному використанні способу системного тлумачення норм права визнається його функцією. Функція є способом вираження іманентних властивостей. При цьому судове системне тлумачення не вступає в суперечність зі своїм призначенням. Роль судового системного способу тлумачення норм права виражається у регулятивній, світоглядній, евристичній, інтерпретаційній, роз'яснювальній, методологічній, охоронній, системоутворювальній, аксіологічній, гносеологічній, прогностичній, дидактико-методологічній функціях.

З'ясовано, що однією з головних функцій судового системного тлумачення є інтерпретація норм права в контексті основоположних принципів: інтерпретування узагальнених правових понять з метою правореалізації; інтерпретування норм права з урахуванням загальноновизнаних принципів верховенства права, гуманності, поваги до прав людини й справедливості; компенсування технічних неясностей, неточностей і заповнення прогалин норм права.

6. Процес судового системного тлумачення припускає послідовне проходження логічних та лінгвістичних рівнів тлумачення з метою розшифрування сенсу норми права та забезпечення її узгодженого, ефективного застосування. Формулювання

норм права має деякі особливості, як-от: стислість, уніфікація засобів вираження, ясність, однозначність, спеціальна термінологія, емоційно-експресивна нейтральність. У зв'язку з наведеним слідує, що системне тлумачення пов'язане з розумовою діяльністю та розумінням логічного зв'язку слів і речень. Між з'єднаними поняттями існує логічний зв'язок, який розкриває зміст окремих слів і об'єднує синтаксичну будову речень.

Судове системне тлумачення норм права полягає в застосуванні логічних прийомів, законів формальної логіки. За допомогою лінгвістичних правил з'ясовується буквальний зміст того, що закріплено безпосередньо в тексті. За допомогою правил формальної логіки, виявляється те, що законодавець прагнув висловити в тексті закону, але не висловив.

Основними ознаками системи права є цілісність, єдність і взаємозв'язок норм права, а не їх випадковий набір. Норми права, з яких утворюється система права, взаємно узгоджені та цілеспрямовані. Система права складається з неоднакових за змістом й обсягом структурних елементів, які логічно об'єднують, структурують нормативний матеріал за певною функціональною спрямованістю.

На рівні юридичної мови судове системне тлумачення долає відмінності в оцінці значення слова, зокрема, полісемії як певного елемента невизначеності. Неодноманітність в судовій практиці викликана використанням лінгвістичних засобів ще й в інших суспільних відносинах.

Під час судового системного тлумачення оцінні поняття набувають ознак формально-визначеного поняття. Вищі судові інституції під час узагальнення судової практики встановлюють орієнтир, здійснюючи перелік предметів, явищ, які замінені на оцінні поняття та закінчуються словами «та інші», «і т.д.», «тощо». Неповний перелік доповнюється та розширюється. Диспозиції, викладені абстрактним методом, які мають абстрактну форму, орієнтовані на підвищення ролі суб'єктивного фактора в застосуванні норм, вираженого в розширенні значення судового розсуду. Наведене призводить до довільного тлумачення диспозиції, що супроводжується правовою свідомістю правозастосовувача і, відповідно, порушенням принципів охорони прав і свобод. Конкретизація є правовим засобом судового системного тлумачення оцінних норм права.

Судове системне тлумачення і конкретизація – це взаємопов'язані, але не тотожні за своєю правовою природою явища. Водночас, у практичній діяльності з системного тлумачення норм права між системним тлумаченням правових оцінних норм і їх конкретизацією досить важко провести межу. Конкретизація виступає основним завданням і особливим правовим засобом системного тлумачення оцінної норми права. Судове системне тлумачення виступає результатом конкретизації оцінної норми права.

7. Права людини є базовим критерієм, за допомогою якого визначається судове системне тлумачення. В процесі системного тлумачення, як інтелектуально-вольової діяльності, інтерпретатор послідовно вдається до використання певного прийому, у тому числі комплексу прийомів, які в свою чергу можуть становити окремі способи тлумачення норм права. Специфіка способу системного судового тлумачення буде проявлятися в конкретному наборі таких прийомів, використовуваних у

взаємозв'язку з урахуванням структурно-функціональних зв'язків норм права. Як розумовий процес, системне тлумачення необов'язково має охоплювати весь комплекс конкретних абстрактних дій (прийомів), що утворюють основу системного способу тлумачення норм права.

Правовою підставою діяльності з системного тлумачення норм права є юридично закріплена можливість здійснювати тлумачення, яка ґрунтується як на суб'єктивному праві на розсуд, так і на правовій регламентації процедури реалізації цього суб'єктивного права. Межами розсуду є соціальні та правові обмеження. Зазначені обмеження окреслюють рамки допустимої свободи дій у виборі варіанту тлумачення норм права пропорційно з суб'єктивним розумінням принципів верховенства права, справедливості, логічності, доктринальності, неупередженості, безсторонності.

В рамках методології системного тлумачення, розсуд є елементом ланцюжка взаємопов'язаних понять: потреби – інтереси – цінності – цілі. В процесі системного тлумачення норм права судовий розсуд є здійснюваним судом відносно вільним вибором можливої інтерпретації норм права, який обмежений позитивним правом.

8. Згідно з природно-історичним підходом судді, вдаючись до аналогії права або до сучасного коригувального тлумачення, не творять нових норм, а лише декларують їх. Передумови для вказаних норм вже природно склалися, і вони об'єктивно готові стати загальнообов'язковими в міру назрілих потреб суспільства. Норми права, що відкриваються під час системного тлумачення стають джерелом для судових прецедентів та правових звичаїв.

Згідно з підходом, відповідно до якого право розглядається як система норм, кожна система побудована на зв'язках між її елементами, які пронизують усю правову матерію. Норми права обумовлюють одна одну: вводять в дію; визначають межі дії; окреслюють коло осіб, які можуть їх застосовувати тощо.

Вдосконаленню судового системного тлумачення норм права слугуватимуть розроблені рекомендації, зокрема: суб'єктам тлумачення норм права необхідно оцінювати кожен ситуацію, беручи до уваги принципи права; здійснювати найбільш справедливе системне тлумачення із врахуванням цілей закону, а не сухої його букви; подолати суб'єктивізм системного тлумачення норм права шляхом уніфікування, стандартизування та офіційного закріплення механізмів (принципів та правил) обмеження свавілля суб'єкта тлумачення та зловживання ним своїми повноваженнями; врегулювати на законодавчому рівні методіку судового системного тлумачення норм права, шляхом закріплення положень про тлумачення взаємопов'язаних приписів НПА, з урахуванням юридичної сили НПА та наявних у їх статтях посилань; у зв'язку з величезним спектром можливих інтерпретацій, що притаманні природній мові, а також через недосконалість юридичної техніки при написанні та прийнятті НПА в Україні, доцільною видається розробка загальної формально-юридичної мови та письма, які забезпечуватимуть можливість уникнення розбіжностей в тлумаченні норм права; у структурі Міністерства юстиції України створити спеціалізований орган для моніторингу правозастосовної практики, перш за все судової, на випадок виявлення смислової невизначеності або суперечностей у НПА; з метою подолання неясностей, двозначностей і логічних протиріч, які

виявляються в процесі судового тлумачення, розробити та прийняти Закон України «Про нормативно-правові акти».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Косцова І. П. Герменевтичний метод тлумачення норм права: історична та юридична дивергенція / І. П. Косцова // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. – 2015. – № 827. – С. 153–158.
2. Косцова І. П. Доктринальні аспекти тлумачення норм права / І. П. Косцова // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. – Вип. 12. – С. 153–158.
3. Косцова І. П. Системний метод тлумачення норм права: особливості конституційно-правового статусу / І. П. Косцова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2016. – № 1 (171). – С. 22–27.
4. Косцова І. П. Функції системного тлумачення норм права / І. П. Косцова // Науковий вісник Херсонського національного університету. Серія: Юридичні науки. – 2016. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 28–31.
5. Косцова І. П. Судебное толкование норм права в Украине: теоретико-практические аспекты / И. П. Косцова // Наше право. – 2015. – № 6. – С. 26–32.
6. Косцова І. П. Теоретические принципы метода лингво-логического толкования норм права в процессе судебного правоприменения / И. П. Косцова // *Legea și viața*, Ianuarie. 2016. – S. 56–59.
7. Косцова І. П. Функціональний аспект системного тлумачення норм права в судовому правозастосуванні / І. П. Косцова // Правове регулювання суспільства та проблеми теорії держави і права: Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції (7–12 грудня 2015 р., м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ : Лабор. акад. дослідж. правового регул. та юрид. техніки, 2015. – С. 52–56.
8. Косцова І. П. Співвідношення понять «система», «системність» та «системний спосіб» у контексті тлумачення норм права / І. П. Косцова // Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (11–12 березня 2016 р., м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького, 2016. – С. 119–122.
9. Косцова І. П. Взаимосвязь между толкованием норм права и правовой аргументацией / И. П. Косцова // Интеграция Молдовы и Украины в Европейский Союз: правовой аспект: материалы международной научно-практической конференции (6–7 ноября 2015 г., г. Кишинев). – Кишинев. – С. 28–30.
10. Косцова І. П. Системність права: онтологічний та гносеологічний підходи / І. П. Косцова // *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov: Medzinárodná vedecká konferencia* (Bratislava, Slovenská republika 27-28 novembra 2015 r.). – Bratislava, 2015. – S. 46–49.

11.Косцова І. П. Судове системне тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика / І. П. Косцова // *Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування* : [тези доп. та повід. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листопада 2016 року)] / за заг. ред. І. Д. Шутака. – Х. : Право, 2016. – С. 193–197.

АНОТАЦІЯ

Косцова І.П. Системне тлумачення норм права. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, Івано-Франківськ, 2017.

Роботу присвячено комплексному аналізу теоретичних і практичних питань системного судового тлумачення норм права. Предметом дослідження виступають теоретичні та практичні аспекти методу системного тлумачення норм права в судовому процесі. Пропонується нова дефініція терміну «метод системного тлумачення»; показано своєрідність інтерпретаційного мислення, здатного впливати на процес системного тлумачення норм права.

У межах дослідження доктринальних аспектів системного тлумачення норм права розкрито стан наукового вивчення системного тлумачення норм права, сутність тлумачення норм права з позицій класичної та інноваційної методології. Висвітлено питання про системність права: онтологічний, гносеологічний та методологічний підходи.

Здійснено загальнотеоретичну характеристику судового системного тлумачення норм права. Розкрито питання про поняття, принципи, функції та акти судового тлумачення норм права. Сформульовано авторське визначення судового системного тлумачення норм права. У рамках дослідження способів судового системного тлумачення норм права розглянуто способи виявлення системних зв'язків норм права. Особливу увагу присвячено лінгвістичному та логічному способу системного тлумачення норм права. З'ясовано, що прийоми тлумачення відіграють допоміжну роль та відносяться до конкретних пізнавальних операцій.

Ключові слова: *судове системне тлумачення, інтерпретація, реалізація права, правотворчість, юридична техніка, норма права, нормативно-правовий акт.*

АННОТАЦИЯ

Косцова И.П. Системное толкование норм права. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого, Ивано-Франковск, 2017.

Работа посвящена комплексному анализу теоретических и практических вопросов системного судебного толкования норм права. Предметом исследования

выступают теоретические и практические аспекты метода системного толкования норм права в судебном процессе. Предлагается новая дефиниция термина «метод системного толкования»; показано своеобразие интерпретационного мышления, способного влиять на процесс системного толкования норм права.

В рамках исследования доктринальных аспектов системного толкования норм права раскрыто состояние научного изучения системного толкования норм права, сущность толкования норм права с позиций классической и инновационной методологии. Освещены вопросы о системности права: онтологический, гносеологический и методологический подходы.

Осуществлена общетеоретическая характеристика судебного системного толкования норм права. Раскрыт вопрос о понятии, принципах, функциях и актах судебного толкования норм права. Сформулировано авторское определение судебного системного толкования норм права. Установлено, что акты толкования являются неотъемлемым нормативным элементом правозащитного механизма, поскольку не теряют свое значение за пределами рассмотренного дела. Принцип верховенства права как один из основных в украинской правовой системе распространяется на все виды государственной деятельности, включая и судебное толкование права.

Первоочередное обеспечение прав и свобод человека и гражданина является доминантой интерпретационного процесса. Прежде всего, это касается случаев, когда текст нормативно-правового акта (договора или иного источника права) допускает различные варианты толкования. Суд должен исходить из того толкования, которое в наибольшей степени способствует защите прав и свобод человека.

В рамках исследования способов судебного системного толкования норм права рассмотрены способы выявления системных связей норм права. Особое внимание посвящено лингвистическому и логическому способу системного толкования норм права. Выяснено, что приемы толкования играют вспомогательную роль и относятся к числу конкретных познавательных операций. К основным способам системного толкования норм права относятся: лингвистический (филологический), логический, систематический, специально-юридический, историко-политический и функциональный, юридико-исторический, исторический, юридико-терминологический (специально-юридический), функциональный, телеологический (целевой).

Установлено, что лингвистический способ толкования складывается из следующих стадий: 1) выяснение значения отдельных слов (например, убийство – это лишение человека жизни, а не моральное убийство, не унижение его достоинства и чести); 2) осуществление грамматического разбора предложения (причинение вреда в случае халатности наказывается лишь тогда, когда она имеет существенный характер); 3) установление связей слов в предложении (например, разъясняется, наказывается причинение вреда личности и (или) имуществу); 4) определение структуры предложения и роли знаков препинания.

Обосновано, что с помощью логического способа толкования выясняют содержание нормы права путем сопоставления ее содержания с другими нормами отрасли права и предполагает использование логических приемов, которые можно

назвать однотипными. Логические приемы базируются на данных только одной отрасли знаний – логики.

Аргументировано, что смешивание способов толкования можно избежать только тогда, когда будет четко определен предмет исследования с помощью приемов, которые составляют определенный способ толкования. Специфика логического способа толкования заключается в предмете исследования. Понятие, суждение и умозаключение как основные логические формы мышления определяют «морфологию логических форм». Логические формы не отделены от предметного содержания. Логика не имманентная плоскости понимания.

Ключевые слова: судебное системное толкование, интерпретация, реализация права, правотворчество, юридическая техника, норма права, нормативно-правовой акт.

SUMMARY

Kostsova I.P. The systematic interpretation of legal norms. – On rights of a manuscript.

The dissertation is aimed to get a candidate's degree of law with the specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, Ivano-Frankivsk, 2017.

The thesis is devoted to the complex analysis of theoretical and practical issues of the judicial systematic interpretation of the law. The subject of research is theoretical and practical aspects of the method of systematic interpretation of law in the judicial process. We propose a new definition of the term «method of systematic interpretation»; showing the diversity of interpretive thinking can affect the process of systematic interpretation of the law.

The study of the doctrinal aspects of systematic interpretation of the law reveals the state of the scientific study of systematic interpretation of the law, the essence of the interpretation of the law from the standpoint of classic and innovative methodologies. The questions about systemacity of law: ontological, epistemological and methodological approaches. The theoretical characterization of the judicial system of interpretation of the law is performed. The questions about the concept, principles, functions and acts of judicial interpretation of the law are revealed. The author's definition of the judicial system of interpretation of the law is formed.

During the study of the ways of the judicial systematic interpreting the law the methods of identifying systematic relations law considered. Special attention is devoted to the linguistic and logical image of your system of interpretation of the law. It was found that the methods of interpretation play a supporting role and are specific cognitive operations.

Keywords: the judicial systematic interpretation, implementation of law, lawmaking, legal technique, legal norms, normative-legal act.